

VOORAF

Dick de Jong

ZUINIGHEID EN VLIJT...

Afgelopen zaterdagmiddag reed ik door de Krimpenerwaard. En prachtig landelijk gebied. Nog wel, maar overal ontstaat industriële bedrijvigheid. Dat begint meestal heel kleinschalig. Bijvoorbeeld in een leeggekomen boerderij. Dat kleinschalige groeit uit en neemt al snel industriële vormen aan. Tal van regels beperken de omgevingshinder, maar toch... Industrie hoort op een industrieterrein. Op het platteland spreekt men dan graag van een bedrijfsterrein; dat klinkt 'minder'. De lokale overheden doen er vaak van alles aan om naar die terreinen meer bedrijven te trekken. Op de een of andere manier verhoogt een groot industrieterrein het aanzien van een gemeente.

En dan is er nog de behoefte aan meer huizen. Het woningtekort moet worden uitgebannen en dat doe je door te bouwen. Ook dat vergt (bouw)grond en zelfs in de kleinste dorpen komen steeds meer appartementen. Flats zei men vroeger. Dat hiermee het platteland schrikbarend verstedelijkt heeft vrijwel niemand in de gaten.

Wij moeten zuinig zijn op onze landbouwgrond. Zuinigheid is iets dat je vooraf doet. Bezuinigingen is een activiteit die je achteraf doet. Als het kalf verdronken is dempt men de put... Bezuinigen is een negatief woord, een negatieve actie.

Een actie die niet nodig was geweest als je eerder een ander - goed - besluit had genomen. Als je eerder zuinig was geweest, spaarzaamheid had betracht. Zuinig zijn lijkt op bezuinigen, maar voelt juist positief. Zuinig zijn is een vorm van 'sport' en bezuinigen is een ander tekort doen... Zuinig zijn is een deugd. Ook als het om grond gaat.

HERFST

HERFSTTIJD

de groei is weer voorbij
het gras wordt niet meer
zo lang, niet meer zo dik

de bladeren komen los
takken worden kaal
ze zijn weer te zien

het is winderig weer
overal mooie lichten
in 't natuurlijk gewelf

water raakt opgejaagd
't wordt anders; verstilt
de nachten kouder

Ooit maakte Cees Vermeulen deze foto van een versterkte Giessendamse Tiendweg. Nog steeds staan hier knotwilgen. Maar hun aantal neemt zienderogen af. Want bezit vraagt om beheer. En dat kost geld...

DE APPEL - BRAMLEY SEEDLING

DE BOOM

Mijn opa was in het dagelijks leven timmermansbaas op een grote scheepswerf. Zo heette dat toen; nu zou je dat directeur houtbouw noemen.

In 1935 had hij tegenover de werf waar hij werkte een kloek huis laten bouwen, met een grote tuin. Een groot deel van die tuin werd boomgaard en daar stonden verschillende fruitboomrassen, die nu al gauw tot 'vergeten fruit' zou worden gerekend.

Vooraan die boomgaard was de bleek, compleet met een droogstelling en een klopstok. Daarachter liep een greppel. En kort aan de andere kant van die greppel stond een erg scheve appelboom. Een Bramley Seedling, ook wel geschreven als Bramley's Seedling. Doordat die boom zo dicht bij de greppel stond kwam deze steeds schever te staan. Hij groeide steeds lager, zei opa. Daarom stond er een flinke mik onder de meest laaghangende takken. Het was een echte Bramley, een middelgrote boom met een halfopen ronde tot iets afgeplatte kroon. Zo'n boom kon circa 6 tot 8 m hoog worden, maar die van opa haalde de 5 meter nog niet.

DE APPEL

Bramley's Seedling' is een oud Engels appelras dat halverwege de 19^e eeuw in Engeland opgang vond en later door een Engelsman genaamd Bramley verder werd ontwikkeld.

De appel is beroemd om zijn zuurgraad en de daardoor ontstane kookkwaliteiten, waardoor deze ideaal is voor appelmoes, taarten en ander gebak. De grote, groene appels met een rode bloes zijn stevig en worden gebruikt in diverse recepten. Ze hebben opvallend stevig wit vruchtvlees. Het ras is niet zelf bestuivend.

Het ras is rond 1809 ontstaan uit een pitje dat werd geplant door Mary Ann Brailsford in Nottinghamshire, Engeland. Matthew Bramley was de eigenaar van de boomgaard waar dit gebeurde en gaf toestemming voor de verspreiding van de appelboom, maar stelde wel als eis dat zijn naam aan de appel werd verbonden.

Kenmerken van de appel zijn: groot, onregelmatig afgeplat rond met een groene schil en vaak een dieprode bloes aan de zonkant. Er kwamen Bramleys voor van ongekennde grootte. Een doorsnee van 20 tot 24 cm is geen uitzondering. Een appel voor een halve pan appelmoes of een complete appeltaart. Het is een keukenappel, maar ook een bewaarappel. De appels rijpen omstreeks september en zijn heel lang houdbaar, mits ze koel, worden bewaard.

Opa bewoonde een dijkwoning en daar had je wat werd genoemd in het onderhuis een bierstelling. Een grote zware betonnen massa van ongeveer een 1 m hoog, tegen het dijklichaam. Waarschijnlijk bedoeld voor stabiliteit van het niet onderheide huls, Daarop was een ingenieuze stelling gemaakt, waarop de appels werden gelegd. Elke dag werd er gekeken naar rotte plekken en naarmate de tijd vorderde werd de fruitstelling leger en werd stukje bij beetje afgebroken. De Bramley Seedling kent ook andere (volks)namen, zoals Treiomphe de Kiel, Pannekoekappel, Zeteling of Barmnie Zeteling en Zedeling. Het is een beroemde Engelse kookappel geworden, die eigenlijk Brailsford Seedling had moeten heten.

EEN BOERDERIJ IN DE BILT

Verreweg de meeste boerderijen in onze streek zijn van het hallenhuistype. Een boerderijtype dat in een groot deel van Nederland voorkomt, van het zuidwesten tot aan het oosten. Ergens dook onderstaande beschrijving op van het leven op het platteland in vroeger tijd; leuk om door te geven.

Interieur met boerenfamilie. Tekening van Christiaan Josi, naar Adriaen van Ostade. (Rijksmuseum).

Goed is te zien dat er in de twee eeuwen nadat het oorspronkelijke schilderij, werd gemaakt er nauwelijks iets is veranderd in het interieur.

Aan de hand van een inventaris van een Biltse boerderij, genaamd Biltzigt, krijgen we een indruk van het leven op het platteland in het begin van de 18^e eeuw. Het was een redelijk welvarend bedrijf.

In 1724 stelde men de inventaris op van de boerderij, die vroeger naast het huis Meyenhage lag. Nog altijd herinnert daar de straat Bildzigt (met een 'd') aan deze hofstede. De aanleiding van het samenstellen van de inventaris was het overlijden van Claes Janssoon Stael en zijn vrouw Nellechie Peters Kalts. Hun oudste zoon Jan wilde het bedrijf voortzetten, maar hij moest delen met zijn minderjarige broers Peter en Cornelis. Jan, Piet en Kees, zo zullen de jongens mogelijk genoemd zijn, waarbij Jan natuurlijk was vernoemd naar zijn vaders vader.

Het was een goed lopend bedrijf. De oorspronkelijke boerderij besloeg 5 morgen grond, waarvan 1½ morgen eigen bezit was en de rest in erfpacht werd gehouden van het klooster Mariendaal. De waarde van die 5 morgen werd op 700 gulden gesteld. Een morgen was een oppervlaktemaat, oorspronkelijk de hoeveelheid grond die een boer in één morgen kon ploegen. Dat liep per gebied en grondsoort nogal uiteen, maar meestal was het wat minder dan een hectare. Daarbij kwam 7 morgen bouwland in eigen bezit, getaxeerd op 1.550 gulden. Van het klooster Oudwijk pachtte de boer bovendien nog 8 morgen en van anderen 5½ morgen. Bij elkaar gebruikte hij dus ongeveer 25 morgen voor zijn landbouwbedrijf, ruim 20 hectaren. De twee kloosters waarvan grond werd gepacht, waren door de Reformatie in de 16^e eeuw in wereldlijke handen gekomen, maar ze bestonden nog wel als stichting met rechten op grond.

Het was een gemengd bedrijf. Bij de hoeve hoorden dieren: vier paarden, zes koeien, twee varkens en wat kippen. Op het land werd tarwe verbouwd en boekweit en rogge. Verder waren er op de boerderij hooi, stro, brandhout en turf aanwezig.

Er waren twee karren en twee mestwagens, een ploeg, eggen en kruiwagens. In een wanmolen werden koren en kaf van elkaar gescheiden. Er waren natuurlijk zeisen, spaden, grepen, vorken, zeven en andere gereedschappen. Op een spinnenwiel kon Nellechie garen spinnen, maar er waren geen schapen in de inventaris opgenomen.

Het huis was ingericht met vier bedden, twee eiken kasten – met een gebroken spiegel –, een kist, een zitbank en een tafel. Er waren wel vijftien stoelen, wat wijst op veel en geregeld bezoek. Bij de huisraad hoorden een tinnen kan, een botervloot en *'24 tinnen lepels metten huysiens op'*. Drie ketels waren van koper, net als de beddenpan. Van ijzer waren potten, tangen, een pan en een lantaarn. Borden, schotels en potten waren van aardewerk en er waren natuurlijk een paar glaasjes aanwezig.

We weten ook iets over het eten dat in huis was. Behalve kazen waren er *'vier seyden speck, ses stucken gerookt vlees, eenich peekelvlees en speck, een pot met vet, eeniche boter'*. Bier had men ook in voorraad. Er staan verder kleren op de lijst, wat sieraden en gouden ringen. Dat Claes Stael voldoende welvarend was geweest, blijkt uit de aanwezigheid van 235 gulden baar geld. Dat was ongeveer evenveel als de verplichtingen zoals schulden en te betalen pachtgelden.

BRON: G. Lankwarden, Een boerderij-inventaris, in: De Bilt in 1724, in: De Biltse Grift juni 1995.

TWEE KEER DE KOE...

WOORDHERKOMST

Soms is het aardig om de herkomst van een woord of een naam te weten. De ene keer ligt dat voor de hand en volgt er een 'ah-erlebnis'. Je snapt direct hoe het zit. De andere keer is dat wat minder logisch.

De wortel van het woord koe is de Proto-Indo-Europese stam *gʷōus*, wat (een) rund betekent. Deze stam heeft zich in het Oudengels tot *cū* ontwikkeld, met het meervoud *cȳ*. Het woord kwam in het Nederlands terecht via de Angelsaksische vorm.

In het Latijn is koe verwant aan *bos* (rund). Hetzelfde Indo-Europese woord *bous* komt terug in het Oudgrieks. Ook is het woord verwant aan het Perzische *gâv* en het Sanskriet *go-*. Het Welsh kent *buwch*. *Bos* zie je ook in Bosporus waar *porus* een weg is door het wad of water voor koeien. Een vee- of koeienpassage dus.

HET MEERVOUD

Als we de logica bij meervoudsvormen volgen zou het meervoud van koe koeën zijn. Maar dat 'loopt' niet. Daarom is de i toegevoegd als overgangsklank. Daarmee wordt het woord 'glijden-der (of glijender)'.

Dat meervoud koeën heeft langgeleden wel bestaan. Het werd meestal geschreven als coen of koen en uitgesproken als 'koe-uhn'. Dit meervoud zorgde voor twee problemen: ten eerste is 'koe-uhn' niet zo gemakkelijk uit te spreken, en ten tweede waren coen en koen lastig herkenbaar als meervoud van coe of koe. Daarom werd er een i ingevoegd als overgangsklank. Zo ontstond in de uitspraak en daardoor ook op schrift koeien. Hetzelfde is gebeurd met vlo: het meervoud vloën veranderde in de loop van de tijd in vlooiën. Er zijn meer voorbeelden van een tussengeplaatste i: groeien, boeien, gooien, graaien enzovoort. En denk ook aan vormen als goeie en kwaaië (naast goede en kwade). Ook hierdoor kon de i gemakkelijk als overgangsklank in de meervouden koeien en vlooiën terechtkomen. Hoewel het feitelijk meer een j-klank is dan een i-klank, wordt deze overgangsklank van oudsher als een i geschreven.

KIPPEN HOUDEN

column Liesbeth Leenman

Terwijl ik een dagje oppas bij mijn zoon in de Bommelerwaard, dwaalt mijn blik naar de tuin, naar de kippenren.

Naast predikant is mijn zoon namelijk ook kippenboer. Tenminste, zo voelt hij zich als hij 's morgens zijn laarzen aantrekt om zijn drie kippen, alle drie voorzien van een fraai klinkende naam, gaat voeren en vol trots eieren raapt. Zich zorgen maakt als één van de dames broeds wordt en niet genoeg eet en erop let dat ze voldoende beweging krijgen.

Wat zouden zijn overgrootouders hun boerenhoofd geschud hebben en heimelijk ietwat gelachen hebben!

Want kippen houden was in hun tijd en leven niet iets voor de liefhebberij erbij.

Kippen houden betekende gewoon een waardevolle aanvulling op het boerenbedrijf, omdat het eieren en vlees opleverde en zorgde voor het opruimen van keukenafval.

De beestjes kregen hooguit wat overgebleven brood, groente of graankorrels en voor de rest moesten ze zelf hun kostje maar bij elkaar scharrelen op het erf. Gras, insecten, keukenrestjes. Het erf leverde in ieder geval genoeg op voor zo'n dertig of veertig kippen, die dat erf bevolkte.

's Nachts moesten ze over het algemeen ook maar zien waar ze bleven. Misschien

was er hier en daar een kippenhok, maar meestal zochten de kippen een zitstok bij het andere vee in de achterstal.

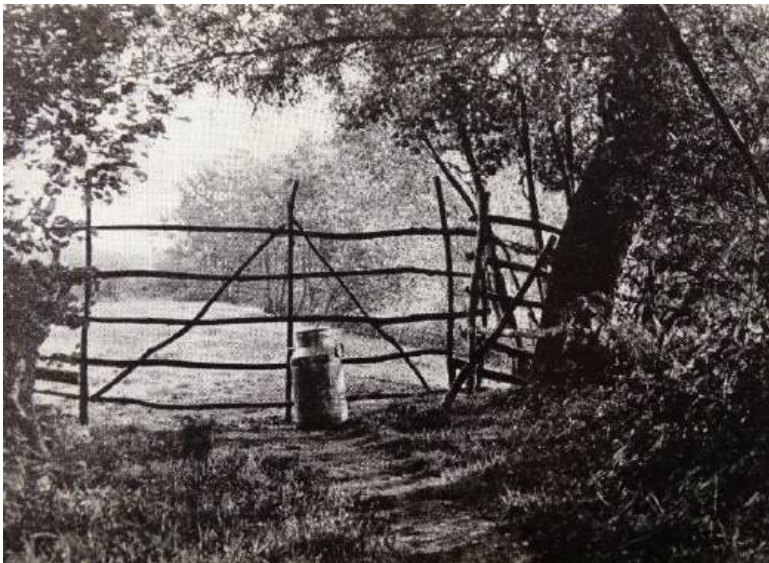
En ik weet wel zeker dat ze nooit zo'n mooi onderkomen hadden als de kippen van mijn zoon! Want wat prijkt daar in midden in de kippenren? Een heuse kippenkerk, voorzien van spitse toren, fraaie boogramen en klok. Je bent dominee of niet, tenslotte.

Naast de toegangsdeur (bereikbaar via een kippentrappetje) prijkt een bordje met daarop PKN: Pluimvee Kerk Nederland. Het enige wat nog ontbreekt, is een haan op de toren.

Maar wat zeiden de boeren vroeger? 'Twee hanen in een hok geeft veel gekakel en weinig eieren'. Dus mocht er nog ooit een haan bij de hennen in de kerk neerstrijken, is dat probleem tenminste bij voorbaat uitgesloten!

HET BOERENHEK

Twee uiteenlopende boerenhekken. Rechts een zeer moderne uitvoering. Links in zeer eenvoudige vorm. Die foto staat ook bij een van de verhalen van |Anneke Bode in de Streekgeschiedenis Alblasserwaard.

Als iemand overweegt zijn toegangspad te gaan afsluiten leeft hij anno nu in de gelukkige omstandigheid dat een zoektocht op internet een heleboel ideeën oplevert. Of lijkt dat maar zo? Er zijn veel mogelijkheden, maar juist die hoeveelheid maakt de keuze lastig.

Hoe langer je je in deze materie verdiept, hoe meer je erachter komt dat dat traditionele boerenhek nog niet zo slecht was of is.

Ooit begon het met een aantal wilgenslieten, die met wilgenbast met elkaar werden verbonden tot een hekwerk. Dat hield echter niet lang stand, omdat door weer en wind de wilgenbast het begaf. Een prima vervangend product om de boel aan elkaar te houden, was hennepouw, dat op de meeste boerderijen ruim voorhanden was.

In de moderne tijd werd een qua uitvoering en vorm met het oorspronkelijke hek vergelijkbaar exemplaar gemaakt van planken of houtdelen. Dat het maken van zo'n hek als opdracht aan de plaatselijke timmerman werd gegeven, zal hier verband mee houden. Maar een beetje handige boer bestelde alleen de planken en maakte het hek zelf. De planken werden aan elkaar met spijkers, zoals we de gebruikte draadnagels blijven noemen. Die spijkers waren ooit uit andere stukken hout gehaald die hun functie hadden verloren en tot brandhout waren gedegradeerd. Ze werden bewaard in een emmer in de schuur, waar het vocht er invloed op had en dat was goed, want een roestige spijker houdt nu eenmaal beter.

De duurzaamheid van dit houten hek bleek ook redelijk beperkt. Intussen had metaal zijn intrede gedaan. Eerst waren de boerenhekken van ronde pijpen gemaakt en later van vierkante buis. De volgende stap, was een volledig gegalvaniseerd hekwerk en inmiddels zijn er ook kunststof exemplaren.

TWEE SOORTEN KASTANJES

Pinda's pellen was vroeger een gezellig gebeuren, dat vooral op zondagavond plaatsvond. Nadat de kerk was bezocht werd er eerst koffie gedronken. Dan was het tijd voor een spelletje of werd er gelezen. Daarna kwam er een grote zak pelpinda's op tafel en het hele gezin schaarde zich daaromheen. Van pinda-allergie had toen nog niemand gehoord. Evenmin van zoveel andere allergieën en kwalen. Een andere, overigens wel wat ingewikkelder gebeurtenis was het poffen van kastanjes. Dat gebeurde van oktober tot aan het einde van het jaar. Met tamme kastanjes. Niet met paardenkastanjes; die zijn giftig. Beide soorten

hebben wel elk hun unieke voordelen. De tamme kastanje en de paardenkastanje zijn krachtige bomen. Fors en ze hebben een mooie boomvorm. Bij boerderijen tref je er nog wel aan, hoewel hun aantal in het verleden aanzienlijk groter is geweest. Ideaal om in de zomer op een warme dag lekker onder te gaan zitten. Betere schaduwplekken kun je je niet wensen.

TAMME KASTANJE (EETBAAR)

De tamme kastanje is rijk aan vitamine C en B. Vezelrijk en ondersteunt dan ook een gezonde spijsvertering. Bevat gezonde hoeveelheden kalium, magnesium en ijzer voor energie en spierkracht. Laag in vet en calorieën, ideaal voor een voedzaam, maar licht tussendoortje. Rooster tamme kastanje voor een heerlijk voedzaam herfsthapje. Ook lekker bij soepen en stoofpotten.

PAARDENKASTANJE (NIET EETBAAR, MAAR GENEESKRACHTIG)

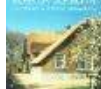
De geneeskrachtige eigenschappen zijn: Paardenkastanje bevat Aescine, dat de bloedcirculatie verbetert en zwellingen vermindert. Helpt bij de behandeling van spataderen, zware benen en andere veneuze problemen. Heeft ontstekingsremmende eigenschappen en wordt vaak gebruikt in zalven en crèmes om gewrichtspijn te verlichten.

Boerderij & Erf AKV richt zich op de Alblasserwaard, de Krimpenerwaard en de Vijfheerenlanden, maar beperkt haar taak niet tot dit gebied. De stichting streeft naar behoud van de meer dan 2.600 boerderijen die er nog zijn. Elk van deze - de parels van de streek genoemd - zijn het waard om behouden te blijven voor de toekomst. Als boerderij of met een nieuwe passende bestemming als het boerenbedrijf gaat stoppen. Dit geldt voor alle boerderijen, zowel de oudere in de bebouwingslinten als de nieuwe, de ruilverkavelingsboerderijen. Allemaal vallen ze onder de titel cultuurhistorisch erfgoed. De stichting maakt deel uit van Agrarisch Erfgoed Nederland.

UIT DE 'WINKEL:

	BOER EN BOERDERIJ € 35,00 De geschiedenis van de agrarische cultuur in de streek. Met anekdotes. Prachtig cadeauboek; veel illustraties
	HOEVE, HOFSTEE, HERBESTEMMING Voorbeeldenboek met ideeën voor nieuwe bestemmingen van oude leeg komende boerderijen € 14,95
	HET BEHOUDEN WAARD € 14,95 Een boek vol met tips en ideeën voor onderhoud, isolatie en meer. Met voorbeelden (foto's en tekeningen).
	DE STEE VAN SAAN VAN PIETERE Verhalen van vroeger, opgetekend door Hans Mouthaan en voorzien van nostalgische foto's van het boerenleven € 14,95

SECRETARIAAT:

alblasserwaard - krimpenerwaard - vijfheerenlanden

Sluis 57 - 2964 AT Groot-Ammers - 06-53759618
secretariaat@boerderijenerf.nl www.boerderijenerf.nl

REDACTIE en SAMENSTELLING

Dick de Jong
06-22845889
djtekst@planet.nl

QUOTE:
**Boer zijn is meer dan een baan;
het is een manier van leven.**